

FILOZOFSKI FAKULTET U SARAJEVU
ISSN 2303-6990
(ON-LINE)

RADOVI

KNJIGA XX
2017.

SARAJEVO, 2017.

FACULTE DES LETTRES ET DES SCIENCES
HUMAINES DE SARAJEVO

TRAVAUX

TOMES XX

2017.

SARAJEVO 2017.

FILOZOFSKI FAKULTET U SARAJEVU

RADOVI

KNJIGA XX

2017.

SARAJEVO, 2017.

RADOVI
Filozofskog fakulteta u Sarajevu

Knjiga XX, 2017.

Izdavač
Filozofski fakultet u Sarajevu, Franje Račkog 1, Sarajevo

Za izdavača
Salih Fočo

Redakcija:
Ksenija Kondali, Salmedin Mesihović, Senada Dizdar, Munir Mujić,
Sanjin Kodrić, Vahidin Preljević, Emina Dedić Bukvić

Glavni urednik:
Ksenija Kondali

Sekretar redakcije:
Nelma Rahmanović

Lektura:
Mehmed Kardaš, Faruk Bajraktarević, Stephen Hefford

UDK:
Biblioteka Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu

DTP:
Fatima Zimić

Tiraž:
300 primjeraka

Štampa:
SOR „GRAFOSTIL“ SARAJEVO

ISSN 0581-7447 (Print)
ISSN 2303-6990 (On-line)

Stavovi izneseni u tekstovima ne odražavaju nužno mišljenje Redakcije časopisa.

SADRŽAJ

UVOD

Salih Fočo

ŠTA DONOSI NOVI ZAKON O VISOKOM OBRAZOVANJU UNIVERZITETU U SARAJEVU	8
--	---

I.

Salmedin Mesihović

ARISTONIK I „DRŽAVA SUNCA“, II. DIO	15
---	----

Lejla Kodrić Zaimović

KRITIČKE BAŠTINSKE STUDIJE: TEORIJSKE I PRAKTIČNE IMPLIKACIJE	47
---	----

II.

Nermin Đapo | Jadranka Kolenović-Đapo

PRIKAZ MODELA DIFERENCIJACIJE DAROVITOSTI I TALENTIRANOSTI FRANÇOYSA GAGNÉA	64
--	----

Nermin Đapo | Maida Koso-Drljević

EVOLUCIJA MOZGA HOMINIDA: VELIČINA MOZGA I/ILI NEURALNA REORGANIZACIJA	80
---	----

Amela Dautbegović | Sibela Zvizdić

ZNAČAJ SOCIJALNE I EMOCIONALNE PRILAGODBE STUDENATA U OBRAZOVNOM KONTEKSTU	109
---	-----

J. Kolenović-Đapo | N. Đapo | N. Hadžiahmetović | I. Fako

RELATIONSHIP BETWEEN HUMOR STYLES AND SUBJECTIVE WELL-BEING	124
--	-----

III.

L. Hodžić | L. Kafedžić | M. Zukić | S. Šušnjara | S. Bjelan Guska

STUDENTI S INVALIDITETOM I TRŽIŠTE RADA U BOSNI I HERCEGOVINI: STANJE I POTREBE	141
--	-----

Emina Dedić Bukvić

PEDAGOŠKO-PSIHOLOŠKA I DIDAKTIČKO-METODIČKA IZOBRAZBA NASTAVNIKA NA FILOZOFSKOM FAKULTETU UNIVERZITETA U SARAJEVU	155
--	-----

IV.

Nedžad Leko Nermina Čordalija SLAGANJE PREDIKATA SA BLIŽOM IMENICOM U KOORDINIRANOM SUBJEKTU U BOSANSKOM / HRVATSKOM / SRPSKOM JEZIKU	173
Nejla Kalajdžisalihović PRIMJENA ELIPSE U OCJENAMA HOTELA KAO PARAMETRA AUTENTIČNOSTI.....	188
Elma Durmišević-Cernica VOKATIVNE EKSKLAMACIJE U DRAMI <i>TRI SVIJETA</i> HAMZE HUME	201
Velida Mataradžija Mehmed Kardaš DVOJEZIČNA BUJURULDIJA MEHMEDA HUSREV-PAŠE IZ DOBA PRVOG SRPSKOG USTANKA.....	213

V.

Adijata Ibrišimović – Šabić OD SATIRE, PREKO LAKRDIJE, DO REALISTIČKE KOMEDIJE, TRAGIFARSE I „TUŽNOG KOMADA“	236
Edina Murtić ISAKOVIĆEVE <i>LJIVE PRIČE</i>	256
Dijana Kapetanović-Ljubas TRANSLATIO STUDII U POETICI SREDNJOVJEKOVNOG ANTIČKOG ROMANA	268

PRIKAZI

Amela Šehović WORTBILDUNG UND INTERNET.....	291
Adijata Ibrišimović-Šabić PULSIRAJUĆI DIJALOG IZMEĐU TEKSTA I NJEGOVOG TUMAČA.....	294
Martina Ćosić KULTURWISSENSCHAFTLICHE LINGUISTIK. EINE EINFÜHRUNG KULTURWISSENSCHAFTLICHE LINGUISTIK. ENTWURF EINER MEDIENTHEORIE DER VERSTÄNDIGUNG	299

***

UPUTE AUTORIMA.....	306
AUTHOR GUIDELINES	309

Salmedin Mesihović

ARISTONIK I „DRŽAVA SUNCA“, II. DIO

Sažetak: Zbog zauzetosti unutarnjim pitanjima, Republika nije brzo reagirala na ustanak Aristonika, koji je uspio da pod svoju kontrolu stavi značajan dio nekadašnje Pergamske kraljevine. To područje pod kontrolom Aristonika nazvano je „Heliopolis“ („Država Sunca“) i provedene su revolucionarne socijalne i demokratske mjere. Međutim, ubrzo je došlo do reakcije Republike, lokalnih kontrarevolucionarnih snaga i intervencije susjednih maloazijskih kraljevstava. Nakon četiri godine rata, pokret heliopolita je ugušen vojnom silom.

Ključne riječi: *Aristonik, Pergam, Heliopolis, Mala Azija*

REKONSTRUKCIJA

Na osnovi prezentirane hrestomatije izvorne građe o Aristoniku, o povijesnom fenomenu heliopolita i povijesnoj epizodi rata od 133. do 129. god. pr. n. e. na području nekadašnje atalidske pergamske kraljevine, može se pokušati graditi jedna relevantnija rekonstrukcija historijskih zbivanja. Činjenica koja olakšava rad na rekonstrukciji jeste ta da izvorni podaci u većini slučajeva nisu u suštinskom pristupu kontradiktorni, niti izazivaju određene nedoumice ili kontroverze. Istine radi, postoje i određena neslaganja, npr. u slučaju Aristonikovog porijekla i prava na nasljedstvo kraljevske časti. Ali ova razmimoilaženja se mogu promatrati i kroz prizmu političkih agendi i ratnih propagandi. Izvjesne razlike u dijelu literarnih vrela, po npr. načinu smrti vrhovnog svećenika i konzula Publija Licinija Krasa Mucijana, pitanje su detalja, a ne same suštine povijesnoga procesa.

Prema do danas poznatoj i analiziranoj izvornoj građi, Pergamsko kraljevstvo atalidske dinastije Atal III. je oporukom zavještao Republici,¹ tj. rimskom narodu, sa određenim obavezama koje je nasljednik morao ispuniti.² Glavna takva obaveza bila je da polisi (u prvom redu Pergam), tj. gradske općine i zajednice kraljevstva u okvirima novouspostavljene provincije budu slobodni, što je značilo da ne plaćaju tribut Rimu.³ Motivi za takav potez (zaostavštinu u korist rimskog naroda) Atala III. još uvijek

¹ O oporuci Atala III. i ratu 133–129. god. pr. n. e. v. Vavřínek, 1957; Carrata, 1968; Gruen, 1986: 592–610. O literaturi za navedeni povijesni fenomen v. Austin, 2006: 430: „Modern literature on the end of the Attalid kingdom and the revolt of Aristonicus which followed is very bulky, by contrast with the scantiness of the ancient sources, though new epigraphic evidence adds some detail. On this and the following texts see Magie I (1950), 30–3, 147–58 and notes; Hansen (1971), 147–63; Vogt (1974), 93–102 and index s.v. Aristonicus; C. P. Jones, *Chiron* 4 (1974), 190–3; V. Vavřínek, *Eirene* 13 (1975), 109–29; A. N. Sherwin-White, *JRS* 67 (1977), 66–70 and Sherwin-White (1984), 80–92; Gruen (1984), 592–608; Garlan (1988), 185–9; C. Habicht in *CAH* VIII 2 (1989), 376–80; Kallet-Marx (1995), 97–122.“

² O određenim razmišljanjima u znanstvenoj literaturi o oporuci/testamentu/volji/poklanjanju/davanju Atala III. svoga kraljevstva Republici v. sažeti prikaz u Gruen, 1986: 592, fus. 90: „The fact is attested in numerous sources, including an indirect reference in a contemporary document *OGIS*, 338, lines 5–7, δὲ δὲ ἐπικυρωθῆναι τὴν διαθή[κην] ὑπὸ Πρωμάων. The evidence is cited and much of it quoted by G. Cardinali, *Saggi di storia antica a G. Beloch* (Rome, 1910), 274–276. Its authenticity is questioned only in the letter of Mithridates composed by Sallust, *Hist.* 4.61.8, Maur., an obviously tendentious statement. Liebmann – Frankfort, *RIDA* 13 (1966): 75–77, 80–83, finds a difference in terminology among the sources: the earlier and more accurate ones speak of „leaving“, „giving“ or „bestowing“ the kingdom, the later ones have Attalus make Rome his heir. The imperial authors imported an idea from Roman law, whereas Attalus looked upon Rome as a successor or an heir. So also F. Carrata Thomes, *La rivolta di Aristonico e le origini della provincia romana d'Asia* (Turin, 1968), 32–35; Hopp, *Untersuchungen*, 126–127. The distinction is rather a fine one. And Liebmann – Frankfort's division into earlier and later sources involves considerable chronological overlap; e.g. Strabo, 13.4.2 (C 624) is placed among the late sources, Appian, *BC*, 1.111 among the early! And the Livian Periochae qualify under both headings; *Per.* 58: *Here-dem autem populum Romanum reliquerat Attalus*; *Per.* 59: (Asia) *testamento Attali regis legata populo Romano*. The matter need not be pursued.“

³ O tome v. Austin, 2006: 431: „Attalus III granted freedom to Pergamum and its civic territory. The sources do not specify whether any other Greek cities in the Attalid kingdom were similarly treated (cf. Plutarch, *Tiberius Gracchus* 14.2), though this may have been the case and it is very likely that Ephesus was; cf. 249 n. 3.“; Isto, 432: „Ephesus (246), like Pergamum, was probably given its ‘freedom’ by Attalus III, as shown by coins which show that the city started dating by a new era in 134/3; Ephesus thus stood to gain from the will of Attalus, and her intervention had the effect of arresting the spread of Aristonicus’ revolt. Cf. K. J. Rigsby, *Phoenix* 33 (1979), 39–47; A. Meadows in Meadows and Shipton (2001), 58.“

nisu razjašnjeni.⁴ Kad je riječ o samoj legalnosti i legitimnosti oporuke Atala III., pošto izgleda u helenističkim legislativama i običajima nije bilo zabranjeno da se oporukom nešto ostavlja državi, Atalovo zavještanje svoga kraljevstva Republici ne bi bilo ništa neuobičajeno. U helenističkim monarhijama, poglavito onim koje su nastale na tlu nekadašnjeg ahemennidsko-iranskoga carstva te drugim dijelovima Azije i sjeveroistočne Afrike, kraljevine su se tretirale kao privatno vlasništvo pojedinca ili njegove

---

⁴ O tome v. Gruen, 1986: 593–594: „Explanations have not been wanting. The scholarly literature boasts an ever increasing number of them. Irrational rancor on the part of Attalus against his own subjects has been suggested, a desire to bring them under the heel of Rome. Or, conversely, he expected Rome to take up the role of protector of the Greeks in Asia. Others postulate a prearrangement: Attalus had concerted plans in advance with the Romans, who looked forward to the annexation of Asia. The king recognized his incompetence in holding together a strife – ridden realm and decided to turn the rask over to Rome. An alternative hypothesis has the Pergamene upper classes concoct the sheme in the hope that Rome would uphold their authority against a revolutionary tide in the land. Or (the most prevalent view) Attalus merely put the finishing touch on a process long in development and nearly complete, i.e. the encroaching dominion of Rome over the affairs of Asia.“ U nastavku teksta E. Gruen iznosi argumente kojima odbacuje sve navedene motive za prepuštanje kraljevstva Republici. Prema njegovom tumačenju (1986: 594–595): „A different solution is available, offered long ago, subsequently discredited, and recently revived. Attalus III faced a dynastic challenge, real or anticipated. His hold on the throne and on the hearts of his subjects was far from secure. A rival waited in the wings, Aristonicus, a bastard son of Eumenes II, or so he claimed. Our sources take the claim seriously, for the most part, and Attalus, a man given to unreasoned suspicions, would have had more than enough cause to suspect this potential foe. Whether Aristonicus burst into open revolt while Attalus III was still alive remains an open question, insoluble and unnecessary to solve. What matters is not so much the precise timing of the revolt as Attalus’ perception of the threat. The timing is close on any reckoning. Attalus died probavly in the spring of 133. A series of citophori bearing the legend BA EY and almost certainly attributable to Aristonicus, who claimed to be son of Eumenes II and evidently took the name Eumenes III, runs over a four – year period. Aristonicus’ fall came in 130; hence his usurpation of the kingly title dates to 133, and possibly rather early in that year.“

O razlozima Atalovog zavještanja sopstvenoga kraljevstva Republici v. i Austin, 2006: 430: „Much the most noteworthy feature of the short reign of Attalus III (139/8 to 134/3) was the will by which he left the Roman people heir to his kingdom, yet Attalus’ motives for this decision are far from clear (the ancient sources provide no explanation, cf. 224 end). Suggested possibilities include (a) the wish to deny the succession to Aristonicus (cf. 249 – Attalus was himself childless); (b) the wish to pre-empt serious social disturbances (such as actually broke out) if a strong power did not take over; (c) the wish to ensure himself against assassination by rivals, assuming the terms of the will were public knowledge beforehand (cf. the analogy of the will of Ptolemy VIII in 155, 289), but this does not seem to have been the case. It should not be assumed that the will necessarily represented Attalus’ ultimate intentions; it merely came into force through his premature death (contrast the long reigns of other Attalid rulers, 224).“

dinastije, a ne kao posebne političke pojave zasnovane na nekom etničkom, narodnosnom, „nacionalnom“ ili bilo kojem drugom ideološkom obrascu drugačijem od puke vezanosti samo za jednu osobu ili dinastiju.

Salustije Krisp u svome djelu „Historije“ prezentirao je navodno pismo (jedan od rijetkih sačuvanih fragmenata iz navedenog Salustijevog historijskog djela) koje je pontski kralj Mitridat poslao partsko-iransko-arsakidskom šahu nad šahovima Arsaku XII. U tome pismu se nailazi i na podatak po kojem je oporuka (kojom je Pergamsko kraljevstvo ostavljeno Republici) krivotvorina. Bez obzira na problem autentičnosti pisma koje donosi Salustije i tačnosti njegovog sadržaja (ako je pismo uopće postojalo), činjenica je da oporuka sigurno nije bila rimska krivotvorina. U vrijeme obznajivanja oporuke Republika se nalazila u sudbonosnom političkom klinču vezanom za tribunat Tiberija Sempronija Grakha, i sigurno u ondašnjoj državnoj areni Rima niko nije imao raspoloživog vremena, a ni kapaciteta, da se još bavi i eventualnim krivotvorenjem oporuke jednog helenističkog kraljevstva. Inače, stvaranje kraljevske oporuke je uvijek i osjetljiv i bitan posao u koji je moralo biti uključeno i vladarsko neposredno okruženje. Iz iznesenoga je jasno da je teorija o falsifikatu oporuke (koji su kao uradili Rimljani) neodrživa.

Nakon obznajivanja sadržaja oporuke javio se novi pretendent na kraljevsku atalidsku vlast, koji se otvoreno usprotivio oporuci i odlučio da se za svoje pravo koje je zastupao bori i oružanim putem. To je bio Aristonik, koji je uzео ime Eumen III. On je postavio zahtjev za kraljevskom vlašću pozivajući se na to da je njegov otac bio Eumen II. Za njega i njegove pristalice je, izgleda, oporuka Atala III. bila ništavna.

O pitanju Aristonikovog prava na atalidski tron u Pergamu izvorna građa daje niz podataka koji su u pojedinim slučajevima rezultat i namjerne antiaristonikovske i antiheliopolitske propagande. Po sadržaju Mitridatovog „pisma“, koje u svojim „Historijama“ donosi Salustije Krisp, Aristonikovo porijeklo je nedvojbeno kraljevsko atalidsko, odnosno, on je sin Eumena II. Po sadržaju ekscerpta iz Diodorovog djela, Aristonik je bio bez ikakvih ispravnih prava na traženje kraljevske vlasti. Za razliku od njega, po Livijevoj periohi, Aristonik je Eumenov sin. Strabon je o pitanju legitimnosti Aristonika prilično neodređen, pa tako on navodi da je on navodno pripadao kraljevskoj porodici i da je namjeravao uzurpirati kraljevsku vlast. Velej Paterkul slijedi oficijelnu rimsku imperijalnu propagandnu inačicu u vezi sa Aristonikovom pobunom i ratom, a to je da je Aristonik izmislio svoje pravo na atalidsku kraljevsku lozu. Prema Floru, mladić Aristonik je bio kraljevske krvi. Prema Plutarhu, Aristonik je bio sin kćerke svirača na kitari, koji se pozivao na svoje tobožnje srodstvo sa

Eumenom II. Prema Justinovim epitomama djela Pompeja Troga, mladić Aristonik je bio brat Atala III., preciznije, bio je vanbračni sin Eumena II. i efeške ljubavnice koja je bila kćerka svirača na harfi. Prema Eutropiju, Aristonik je bio sin Eumena i konkubine, i nećak Atala III. Prema Oroziju, Aristonik je bio brat Atala III. Sudeći po kontekstu tekstova i podataka iz izvorne građe, Aristonik je sigurno imao snažnu biološku vezu sa atalidskom kraljevskom kućom. Najvjerojatnije je da je on stvarno bio sin Eumena II. iz njegove ljubavno-seksualne veze sa ljubavnicom iz Efeza, čije je porijeklo bilo i više nego skromno. Da nije u tadašnjoj atalidskoj javnosti bilo poznato da je Aristonik stvarno sin Eumena II., sigurno on ne bi mogao dobiti tako veliku podršku po obznanjivanju svoje kandidature. Bez obzira da činjenicu da je Aristonik nezakoniti sin Eumena II. iz njegove veze sa efeškom ljubavnicom, Aristonik se sigurno nalazio negdje blizu dvora ili čak i na samome dvoru, i nije bio nevažna osoba. Eumen II. definitivno nije niti skrivao vezu sa Efežankom, niti to da je sa njom imao sina. Samim tim je Aristonik morao dobiti i dobro obrazovanje, a i steći određeni utjecaj i ugled.

Aristonik je u neku ruku imao i izvjesne realne osnove za svoje pozivanje na legitimnost nasljeđivanja atalidskoga trona. Činjenica je da atalidsko kraljevstvo od svoga početka nije bilo zasnovano na načelu i pravu primogeniture, nego je nasljeđivanje išlo po bliskim rođaćkim vezama. Ako preminuli atalidski kralj nije imao sina koji bi ga naslijedio, pravo preuzimanja trona je automatski prelazilo na najbližeg muškog srodnika. Atal III. nije imao sina, ali je imao polubrata. Zato je njegova oporuka mogla biti osporena.

Sudeći po podacima i kontekstima teksta kod citiranih antičkih pisaca i natpisa na spomenicima, Aristonikov nastup i javno pozivanje na pravo nasljeđivanja trona (sukladno tome i delegitimizaciju oporuke) su izgleda bili skoro momentalni sa upoznavanjem javnosti sa oporukom Atala III. Poradi činjenice da je situacija u Rimu i Italiji bila vrlo napeta zbog naglog zaoštavanja unutarne političke situacije koja se na kraju zlokobno izrazila u obračunu sa pristalicama Tiberija Sempronija Grakha, Republika nije promptno reagirala po oficijelnom saznavanju sadržaja oporuke Atala III.

Rim je vjerojatno sa sadržajem oporuke upoznat negdje u toku rano-ga ljeta 133. god. pr. n. e., odnosno nakon izuzetno mučnoga perioda kada se usvajao *Lex Sempronia Agraria*, i u razdoblju kada se odvijala realizacija odredbi zakona, odnosno agrarna reforma. Zvaničnu informaciju o oporuci u Rim je donio Eudem Pergamljanin. Izgleda da Rim tada nije bio upoznat sa Aristonikovom pobunom i da su vijesti o tome došle u Italiju

tek u drugoj polovici 133. god. pr. n. e., nakon kapitolinskoga masakra. I oficijelno, državno izaslanstvo od 5 članova je otposlano u Pergam nakon primitka vijesti o ratu koji je izbio.

Uostalom, jedan od glavnih uzroka naglog zaoštavanja situacije u Rimu i jeste bila oporuka Atala III. Oporuku Atala III plebejski tribun Tiberije Grakh odlučio je iskoristiti predloživši zakonska rješenja koja bi, ako bi bila usvojena, bila na korist njegove i popularske baze u narodu. Jedna od predloženih stavki je tako predviđala da se novac iz kraljevske riznice dopremljene u Rim trebao podijeliti građanima koji su dobili zemljišne posjede prilikom preraspodjele, radi njihovog uređenja i početnih troškova obrađivanja, te i onim građanima koji su bili aplicirali, ali za koje je, zbog nestašice raspoloživog zemljišta, bila mala mogućnost da dobiju zemljišni posjed jer je aplikantata bilo znatno više nego raspoloživih slobodnih zemljišta.⁵ Druga predložena stavka je izazvala buru nezadovoljstva u optimatskim, senatskim i nobilskim krugovima, jer je predviđala i da određivanje statusa gradova nekadašnje atalidske kraljevine nije u nadležnosti Senata nego narodne skupštine, odnosno u rukama plebejskih tribuna koji su „izraz narodnih interesa“.

Isprovocirani prijedlogom zakona o novoj provinciji Aziji optimati su odlučili i sami iskoristiti za svoje interese dolazak oficijelnog izaslanstva nekadašnjeg atalidsko-pergamskog kraljevstva (na čelu sa ranije spomenutim Eudemom) koje je zvanično upoznalo Republiku sa oporukom Atala III. Najbolje mjesto za optimatsku reakciju je bio Senat. Na sjednici Senata, na kojoj je i prisustvovao, Tiberije se suočio sa čitavim nizom optužbi. Prvi je Pompej, vojskovođa poražen od hispanskih Numantinaca ali nekažnjen od Senata, otpočeo sa optužbama, govoreći:

τῷ Τιβερίῳ καὶ διὰ τοῦτο γινώσκειν Εὐδημον αὐτῷ τὸν Περγαμηνὸν τῶν βασιλικῶν διάδημα δεδωκότα καὶ πορφύραν, ὥς μέλλοντι βασιλεύειν ἐν Ῥώμῃ.

(„...da je on Tiberiju susjed, i da zna kako mu je Eudem Pergamljanin darovao krunu i grimiz kraljeva Pergama u uvjerenju da će on biti kralj u Rimu.“)⁶

Naravno da je ova optužba bila obična laž namjerno projektirana u vidu negativne propagande usmjerene na Tiberija Grakha.

Pored unutarnjih problema manifestiranih u snažnoj frakcijskoj i ideološkoj borbi, Republika i njen Italiski savez su imali još nekih otvorenih

---

⁵ *Liv. Epi. libri LVIII; Pseu. – Sex. Aur. Vic. Vir. Ill. 64, 5.*

⁶ *Plut. Tib. Gra. 14.*

pitanja i problema. Na Siciliji je još uvijek trajao težak rat sa pobunjenim robovima, a u Španiji je Scipion Emilijan predvodio novu kampanju protiv Numancije koja je do tada Rimljanima i njihovima saveznicima zadala velikih problema. Dok se ne završe i ova dva rata, Republika nije imala na raspolaganju mogućnosti za slanje borbenih efektivna na znatno veću udaljenost na istoku Mediterana.

Dok se situacija u Rimu i Italiji nije kako-tako razjasnila i smirila, Aristonik je imao bar neko vrijeme da javno obznani pozivanje na svoje kraljevsko pravo i da pokrene akciju, i to u značajnom obimu i prilično brzo.

Dok se očekivala prva funkcionalna reakcija Republike na činjenicu da je dobila u posjed nekadašnju Kraljevinu, ovom budućom provincijom je upravljala neka vrsta lokalne provizorne vlade, koja nije imala ni dovoljno autoriteta ni snage da uspostavi stabilnost u procesu tranzicije. U nedostatku jasne i čvrste vlasti stanje je postajalo sve haotičnije i u međuvremenu je izbio ustanak. Svi nezadovoljni elementi u kraljevini, a čiji broj nije bio zanemarljiv, počeli su se okupljati oko ličnosti Aristonika.

Imajući u vidu brzinu reakcije Aristonika na odredbe oporuke Atala III. i činjenicu da je on u kratkom vremenu već raspolagao golemim brojem i pristalicama, pa i pravom vojskom kojom je kontrolirao značajnu teritoriju na prostoru nekadašnje kraljevine, nesumnjivo je Aristonik bio poznata osoba. Naravno, bio je i značajan broj onih koji su mu se otvoreno suprotstavili. Zato je i oružani sukob unutar samoga teritorija kraljevstva bio neminovan, i to prije nego što je i oficijelno rimsko izaslanstvo došlo. Tako da je, dok nije došla armija koju je vodio Licinije Kras Mucijan, oružani sukob na području nekadašnje atalidske kraljevine imao oblik građanskog rata između Aristonikovih pristalica i onih koji su bili lojalni odredbama oporuke Atala III.

Aristonik je u početku uspješno vojevao, i to protiv onih elemenata Pergamskog kraljevstva koji ga nisu priznali i koji su podržavali volju oporuke. Prema Livijevoj periohi i Veleju Paterkulu, područje kraljevstva je prije dolaska armije Republike zauzeo Aristonik. Međutim, sudeći po drugim vrelima, taj podatak nije u potpunosti tačan. Aristonik je sa svojim pristalicama prije dolaska i oficijelnog izaslanstva Republike, a nešto kasnije i njene armije, uspio privući na svoju stranu ili zauzeti samo dio prostora nekadašnjeg kraljevstva. Prema Oroziju, Aristonik je napao područje koje je bilo ostavljeno u naslijeđe Rimljanima.

Ono što izdvaja Aristonika iz mase drugih pretendena koji su kroz povijest nastojali da dođu do kraljevske časti jeste primarno njegov idejni okvir u koji je ugradio i svoje pozivanje na pravo za preuzimanje kraljev-

skog dostojanstva. Izvorna građa precizno ukazuje na to da Aristonikova borba nije bila samo sraz o pukom pitanju „ko će zavladata kraljevinom?“ nego je imala i suštinsku ideološku dimenziju. Aristonik nije bio ni obični predvodnik borbe protiv „stranog zavojevača“, kakvim je obilovala historija. Aristonikovo pozivanje na nasljedstvo kraljevske vlasti Atalida, a kasnije i njegov heliopolitski pokret su kao jednu od glavnih posljedica imali i duboku i oštru diferencijaciju između onih koji su ostali vjerni odrednicama oporuke i pristajali da kraljevstvo bude transformirano u rimsku provinciju, i onih na drugoj strani koji su stali na stranu Aristonika i priključili se njegovom pokretu koji je poprimao radikalnije socijalne i demokratske obrise. Često je podjela „za ili protiv Aristonika“ pratila linije staleške i socijalne stratifikacije društva atalidske kraljevine. Uglavnom su oni koji su pripadali eliti kraljevstva i lokalnih gradskih područja (polis) bili lojalni odredbama oporuke i interesima Republike, dok su siromašniji, statusno podređeniji i u određenom zavisnom privatno-pravnom ili javno-pravnom položaju prema nekome, bili otvoreniji prema pretenzijama Aristonika. Naravno, podrška tih slojeva Aristoniku je primarno dolazila zbog toga što je on javno zastupao socijalne i demokratske ideje i radikalne reforme i promjene, prije nego zbog toga što su oni smatrali da je Aristonik legitimni nasljednik atalidskog trona.⁷ Aristonik izgleda nije

---

⁷ Kada se inače govori o tome radi čega i uolikoj mjeri se Aristonik opredijelio za to da privuče na svoju stranu one koji su željeli radikalne socijalne i demokratske promjene, potrebno je uvijek imati na umu da se na to pitanje u znanstvenoj literaturi i istraživanjima često nude odgovori koji imaju jasnu političku i ideološku poruku sa stanovišta novoga vijeka i moderne. Tako se, na jednoj strani, poglavito iz reda konzervativnih ili liberalnih krugova, osporavalo, značajno umanjivalo ili svodilo samo na taktički potez (u okvirima borbe za puku vlast) Aristonikovo privlačenje slojeva na nižim pozicijama hijerarhijske ljestvice te potpuno izbacivala bilo kakva uloga stoicizma u njegovom pokretu, a proglašenje Heliopolisa se tumači samo kao neki vjerski čin. Dobar primjer takvoga načina razmišljanja i sintetske prezentacije pruža stajalište Ericha Gruena (1986: 597): „The character and aims of the insurrection continue to generate debate without cease, a matter of but marginal importance for our purposes. To what degree Aristonicus represented the aspirations of the downtrodden and championed a rising of slaves will never be fully determinable. Evidence is too thin to draw such conclusions. The emancipation of certain groups of slaves in the Pergamene decree noted above establishes only the government's need for manpower, not an attempt to outbid Aristonicus for the support of servile elements. The pretender did indeed recruit slaves, but (according to what little testimony we have) at a large stage of the conflict, after suffering severe naval defeat and withdrawing into the interior of Anatolia. So, it was an afterthought, not a matter of ideology. Nor should one see social ideology in the fact that Aristonicus designated his have-not followers as 'Heliopolitans', a name attested but once in the sources on this rebellion and without elaboration. It may signify no more than a propaganda effort to suggest protection by the Sun god for Aristonicus'.

imao nekih većih dvojbi da se treba u borbi za svoje pretenzije prema atalidskoj kraljevskoj vlasti osloniti i na one skromnije slojeve stanovništva koji su se statusno, klasno i staleški nalazili na nižim stupnjevima društveno-socijalne i ekonomske hijerarhijske ljestvice. Aristonik je po majci i sam potjecao iz tih slojeva, pa je samim tim smatrao tu bazu i prirodnim habitusom. Uostalom, upravo je ta činjenica o porijeklu njegove majke bila propagandna osnova kojom su Aristonikovi neprijatelji nastojali opovrgnuti legitimitet i legalitet njegovog pozivanja na pravo da bude nasljednik atalidske kraljevske časti. Onda je tu činjenicu Aristonik odlučio što je moguće više derogirati tako što bi se oslonio upravo na slojeve koji su bliski sredini iz koje je potekla njegova majka. Za te ljude porijeklo Aristonikove majke ne samo da nije bilo problem nego je sigurno bilo još dodatni stimulans da se pridruže borbi ovoga pretendenta na atalidski tron.

Vrlo je realna mogućnost da je okrenutost Aristonika (Eumena III.) prema širokim masama stanovništva kraljevine i izgradnja državnog i političkog programa na osnovi radikalnih socijalnih i demokratskih težnji i ideja bio strateški potez. Vrlo je moguće da je Aristonik smatrao kako je takav reformni zahvat i potreban državi koju namjerava izgraditi, slično kao što su to Tiberije Grakh i njegov popularski kružok namjeravali učiniti u Rimu i Italiji. U to vrijeme su Mediteranom cirkulirale filozofske ili samo književne ideje i shvatanja revolucionarnog, utopijskog, demokratskog i socijalnog karaktera, koje su vrlo lako mogle motivirati i pojedince i skupine, pa i čitave pokrete, na akciju s ciljem provođenja u praksu takvih ideja. Te ideje su bile na neki način povezane i sa filozofskim učenjem poznatim kao Starija Stoa. Nemoguće je da i Aristonik nije bio bar na neki način u doticaju sa tim idejama ili sa učenjem starijih stoika, a sudeći po djelovanju i promoviranju svoje „Države Sunca“, on ih je i usvojio. Zato možda i ne bi trebalo čuditi to da je njegov pokret poprimio i demokratsku i socijalnu komponentu, koja se dodatno radikalizirala kako se situacija u kraljevini razvijala.

U toku III. st. pr. n. e. u helenističkom svijetu je došlo do pojave putopisnih romana utopijskog (filozofsko-romanesknog) karaktera u kojima se izražavala čežnja za imaginarnim pravednim svijetom, a u kojem nema

---

cause. Is is best to focus on what is known. Aristonicus claimed royal blood and aspired to the crown of Pergamum. Beyond that it would be unsafe to tread.“ V. i isto, fus. 105 u kojoj se daje dosta sažet pregled mišljenja o motivima Aristonikove veze sa siromašnijim slojevima i pobunjenim robovima. Na početku pregleda Erich Gruen minimizira i značenje, u smislu ideološke bliskosti, pridruživanja Gaja Blossija pokretu Aristonika. Na drugoj strani, historiografija motivirana nekim socijalističkim idejama nastojala je Aristonikov pokret u potpunosti prikazati kao revolucionaran čin „podjarmljenih“ masa.

iskorištavanja, rata i siromaštva. Sve veće siromašenje i depopulacija matične helenske teritorije, kriza polisa – dotadašnjeg elementarnog oblika političkog i društveno-ekonomskog života Helade, hronično ratovanje nasljednika Aleksandra Velikog, sve veće zanimanje za daleke zemlje, putovanja i geografska otkrića u helenizmu i, posebno, sve snažnije cirkuliranje idejnih, ideoloških, filozofskih, političkih, ekonomskih, kulturnih i religijskih shvatanja (nerijetko u sinkretiziranim formama) uslovili su nastanak ove književne vrste. U tu vrstu literarnog opusa spadaju utopijski opisi Otoka blaženih i jedne države Sunca, koji su nastajali od kraja IV stoljeća. U „Svetim zapisima“ od Evemera⁸ (Εὐήμερος; možda rodом iz sicilske Mesine) opisuju se Otoci blaženih negdje u Indijskom okeanu, od kojih se jedno zove *Panheja* (Πανχαΐα) i domovina je utopijskog društva. Tamo vlada zajedničko vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju. Uprava nad ovako zamišljenom utopijskom državom se zasniva na elitističkim načelima, jer o zajednici brine sloj sastavljen od svećenika i mudraca, ali i obrtnika, umjetnika i svih drugih mogućih zanimanja. Teži se i racionalizaciji religije, oslobađanju vjere od mitova, formalizma i razumu nemogućeg. Bogovi su racionalistički proglašeni kraljevima ili herojima prošlosti. Evemerovo djelo je bilo iznimno popularno kroz cijelo antičko razdoblje pa je često citirano, ekscerptirano, sažeto u drugim literarnim vrelima. U drugom djelu slične tematike, u Jambulovom⁹ (Ἰάμβουλος) djelu o „otocima Sunca“, opisan je idealni Heliopolis, koji se nalazi negdje na Indijskom okeanu. U takvoj državi svi su ljudi jednaki u pogledu posjeda, pravde i naobrazbe. Svi dobijaju jednake plaće za usluge i rad, svi sudjeluju u vlasti. U tako zamišljenoj, prema helenističkim piscima i misliocima, idealnoj državi, vlada načelo apsolutnoga komunizma. Kompletна imovina je zajednička, a ropstvo je kao institucija ukinuto. I porodica je ukinuta, a briga o djeci je prepuštena zajednici. U državi Sunca nema mjesta za hramove i sudove. Osnovni element obožavanja su Sunce i druga nebeska tijela. Ove imaginarne države „primitivnog“ i egalitarnog oblika komunizma imale su veliki utjecaj na svoje savremenike, a bilo je i onih koji su ih pokušavali ostvariti i u stvarnom svijetu. Uplitanje Sunca kao nezaobilaznog faktora u većini tadašnjih utopijskih idejnih projekata (sa tradicijom još od Aknaton) dolazi sa istoka, gdje je kult Sunca, naprimjer u perzijskoj zoroaster-skoj religiji, igrao veliku ulogu i odakle se raširio za vrijeme helenističkog razdoblja, koje je objedinilo helensku i orijentalnu tradiciju, širom Mediterana do daleko na zapad.

---

⁸ O njemu v. Smith W., 1849: II, 83–84; PWRE, 1907, VI, 1, col. 952–972.

⁹ O njemu v. Smith W., 1849: II, 550; PWRE, 1914, IX, 1, col. 681–683.

Vijesti o revolucionarnim heliopolitima brzo su se proširile, pa je „Država Sunca“ postala utočište i tadašnjim socijalnim i demokratskim revolucionarima. Tako se tamo našao i Gaj Blossije (*Caius Blossius*)¹⁰, Italik iz kampanske Kime, koji je bio jedan od idejnih i funkcionalnih „stubova“ pokreta Tiberija Grakha i populara. Ovaj ideolog rimsko-italskog narodnjaštva uspio je izbjeći kapitolinski pokolj 133. godine pr. n. e. koji su izveli optimati nad najvjernijim pristalicama Tiberija Grakha. Blossije je uspio sačuvati glavu kada su se 132. godine pr. n. e. procesuirale pristalice Tiberija Grakha.

Naravno, ostaje i ta mogućnost da se Aristonik demokratskijim i socijalnim idejama okrenuo iz čisto praktičkih i taktičkih razloga. Znajući da su oligarhijski slojevi kraljevine i mnogi bogati gradovi na strani Rima, Aristonik je jedino još mogao računati na podršku nižih slojeva i robova. Samim tim, da bi zadobio povjerenje i podršku svoje ciljne grupe, morao je predstavljati i njene interese, ali se za njih i boriti. Međutim, čak ako je i ova mogućnost bila stvarna, ostaje činjenica da je Aristonik bio upoznat sa idejama koje je zastupao. Uostalom, svoju državu Aristonik je i u formalnom i u faktičkom smislu zasnovao na prezentiranim idejnim modelima. Gotovo je sigurno i to da su se u njegovom neposrednom okruženju, suradničkom krugu ili među savjetnicima, nalazile osobe koje su bile uvjereni, a ne samo pragmatički, reformatori i revolucionari. Najbolji primjer upravo pruža Gaj Blossije, kojem nije bilo teško da se iz rodne Italije zaputi na daleki put i pridruži Aristoniku. Upravo ta činjenica ukazuje na to da je Aristonikov pokret uživao značajno povjerenje kod tadašnjih poznatih „revolucionara“, koji nisu baš previše dvojili je li riječ o pragmatizmu ili stvarnom uvjerenju. Dolazak Blossija je nesumnjivo još više pojačao idejni aspekt u cjelokupnom Aristonikovom pokretu. Ako je u Rimu i Italiji bio neprijatelj samo optimata i oligarhije kao staleža, u Maloj Aziji je on postao neprijatelj i same Republike, a sam pokret je postao operacionalizniji i konkretniji u svojoj ideološkoj platformi.

Elita koja je upravljala pojedinim polisima dovela je do toga da se ove upravno-teritorijalne jedinice atalidskoga kraljevstva i institucionalno i sa svojim kapacitetima stave na lojalističku, prorimsku stranu. Najbolji primjer pružaju Pergam i jonski Efez. Oligarhijski elementi su davali podršku dolazećoj rimskoj upravi jer je ona bila čvrst garant zaštite njihovog bogatstva i privilegija od mogućih demokratskih i socijalnih prevrata. Kao što je već rečeno, Pergam, eponimna prijestolnica kraljevstva, je od samoga početka i to vrlo aktivno bio na strani koja je bila lojalna odredbama

---

¹⁰ O njemu v. Smith W., 1867: I, 493; PWRE, 1897, III, 1, col. 571; Mesihović, 2016.

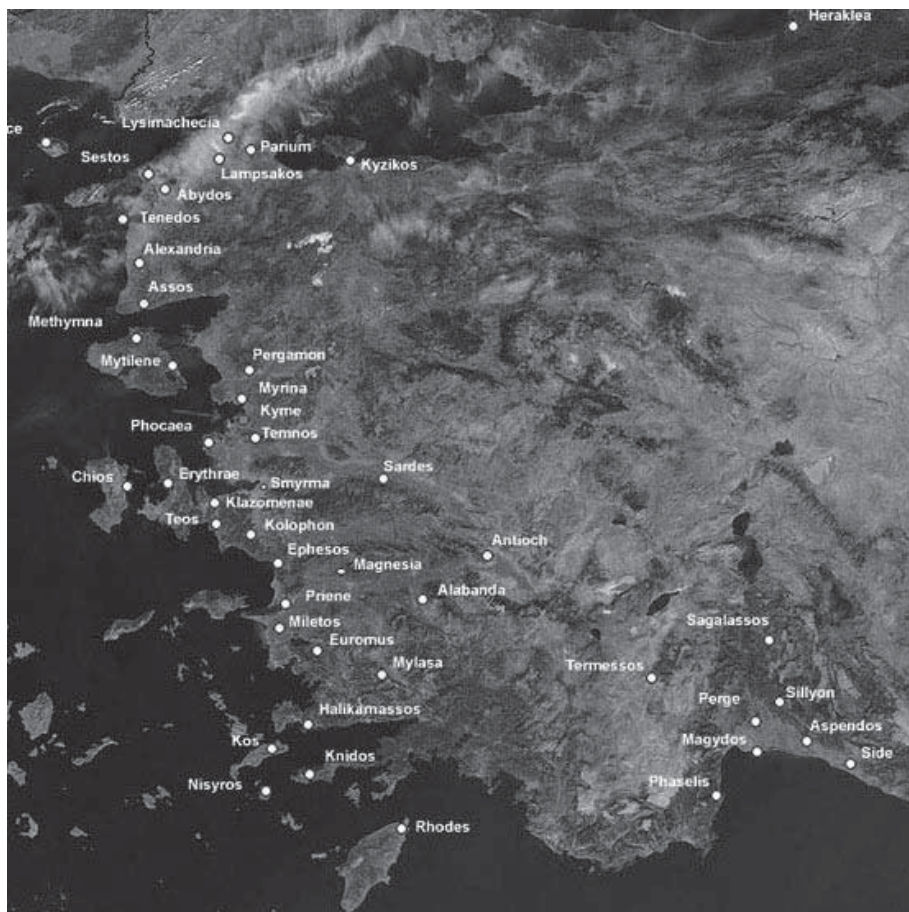
oporuke Atala III. Tekst epigrafskoga spomenika *OGIS* 338 = *IGR* 4.289 = IvP I 249 iz Pergama ukazuje na masovnu dodjelu statusa građanstva Pergama velikom broju ljudi koji su ranije imali status stranaca sa mjestom prebivališta u području koje je upravno-administrativno pripadalo Pergamu, vojnicima koji su se naselili na navedenom teritoriju (gradu i okolici), plaćenicima itd. Unaprijeđen je i status oslobođenika, kao i kraljevskih robova.¹¹ Nesumnjivo su ove mjere u širokom rasponu provedene kako bi se umanjila eventualna podrška Aristoniku i njegovom heliopolitskom pokretu. Zato i ne treba da posebno iznenađuje to da je ova mjera za unapređenje građanskog, staleškog i socijalnog statusa široko primijenjena. Obim korisnika novih pogodnosti ukazuje na značajnu opasnost koja je prijetila Pergamu, koji je bio lojalan odredbama oporuke Atala III., od pretendenta Aristonika i njegovih suboraca. S druge strane, onim naseljenicima koji su otišli iz grada i njegove okolice (odnosno područja koje po ageru pripada polisu Pergamu) bit će oduzeta njihova prava, a imovina će biti konfiscirana. Ova odluka se nesumnjivo odnosila poglavito na one koji su se priključili pokretu heliopolita. To ukazuje da je ipak bilo i onih (stanovnika pergamskoga polisa) koji su već od početaka ovih zbivanja, znači od smrti Atala III., podržavali Aristonika i pridružili se njemu, tj. Eumenu III. Pergamska elita je prebjegavanje na protivničku stranu odlučila spriječiti tako što bi preventivno djelovala i onima koji su bili još lojalni ili koji su se kolebali ponudila značajna statusna i druga poboljšanja. Moglo bi se pretpostaviti da su u tome bili i relativno uspješni jer glavni grad kraljevstva nije pao pod Aristonikovu vlast.

I epigrafski spomenik *Syll.* 694 iz Elea ili Pergama također govori o tome kako je polis koji podiže ovaj natpis bio vrlo aktivno u ratu protiv Aristonika. Zbog toga je taj polis ušao u savez sa rimskim narodom, što

---

¹¹ O tome v. Gruen, 1986: 594: „The decree of the Pergamene *demos*, passed shortly after Attalus III's death, alludes with respect and gratitude to the king's testament and looks ahead to Roman ratification, while at the same time extending the franchise to certain groups in the area and elevating the civic status of others.“; 596: „Full citizenship was awarded to *paroikoi*, i.e. resident aliens, to soldiers settled in the city and the land, and to other free men dwelling in the area, garrison troops or auxiliary forces, together with their wives and children. In addition, the status of *paroikoi* was offered to children of freedmen and to royal slaves, with the exception of those purchased in the previous two reigns, those acquired through confiscation of property, and public slaves. An emergency was at hand, as the document recording these measures explicitly states. Its thrust does not derive from an act of generosity or any ideological liberalism. The projected beneficiaries are soldiers and military colonists, descendants of freedmen and slaves in the prime of life, men encouraged by such award to fight for the regime. The emergency which called forth such measures can hardly be any other than the drive of Aristonicus to seize the throne and the realm.“

je bilo i oficijelno zabilježeno i arhivirano. U slavu toga je odlučeno i održavanje posebne svečanosti. I Halikarnas je pokazao lojalnost „Senatu i rimskom narodu“.¹² Još za vrijeme princepsa Tiberija i Klaudija polisi provincije Azije i gravitirajućih područja isticali su svoju lojalnost Rimu za rata sa Aristonikom.¹³

Karta 1: Gradovi kraljevstva Atalida

Prema Strabonu, mali grad Leuke (kod Smirne, današnjeg Izmir) pridružio se Aristoniku u njegovom pokretu. Prema istom vrelu, u ovoj prvoj fazi rata, koji je imao oblike građanskog, Aristonikova baza bila je u početku u

---

¹² JOAI, 11 (1908), 69–70.

¹³ Tac. Ann. IV, 55.

Smirni. Aristoniku se pridružila i Fokeja, bitna zajednica i grad na egejskoj obali. Prema Floru, Aristonik je lako pridobio ili zauzeo neke gradove, pa i otoke. Tako je, između ostaloga, zauzeo i Mind, Samos i Kolofon. Navedeni podatak o Smirni kao glavnoj bazi Aristonika na početku rata, podatak o Fokeji koja je stala na stranu Aristonika i podatak da je zauzeo Mind (*Myn-dus*, na obali maloazijske Karije), Samos i Kolofon (*Colophon*, *Κολοφών*, nešto sjevernije od Efeza, na obali Jonije) navode na pomisao da je on svoju akciju započeo u egejskom priobalju. Ali u tome priobalnom pojasu je on naišao i na žestok otpor pojedinih zajednica, npr. Efežana, koje su se opredijelile za suprotnu stranu. U pomorskoj bici koja se odigrala u blizini eolidske Kime Efežani su porazili Aristonikove snage.

Nakon poraza od Efežana, Aristonik je morao napustiti Smirnu i njegova vojska se povukla iz priobalja u dublju kontinentalnu unutrašnjost nekadašnje kraljevine. Prema Strabonu, on je tada nastupio i sa svojim radikalnim socijalnim i demokratskim programom. Uslijed toga je uspio da oko sebe okupi značajnu podršku siromašnih ljudi i pobjeglih robova, a njegov pokret dobija prepoznatljivu i jasnu ideološku konotaciju. Svoje pristalice i vojnike je nazvao heliopolitima, građanima „Države Sunca“ (*Heliopolis*, *Civitas Solis*). U ekscerptu Diodorovog djela se povezuju zbivanja u I. sicilskom ustanku robova sa Aristonikovim pokretom i navodi se to da su se robovi pridružili Aristoniku te da je uslijedilo veliko krvoproliće. Nesumnjivo je Aristonik imao značajnu podršku od stanovnika nekadašnjeg Pergamskoga kraljevstva. Napredovanje i uspjesi Aristonikove vojske su se nastavili i pored činjenice da su heliopoliti (poglavito seljaci, siromašno stanovništvo i prebjegli robovi) protiv sebe imali poglavito trupe koje su bile na strani onih elemenata (većinom iz reda lokalnih elita) kraljevine koji su bili lojalni odredbama oporuke. Od tada je rat imao konkretne forme socijalnog rata. Aristonik se sa svojom vojskom onda pojavio pred Tijatirom (Θυάτειρα, *Thyateira*, *Thyatira*, današnji grad Akhisar), koja je zauzeta, kao i Apolonis (*Apollonis*, grad u Lidiji, između Sarda i Pergama). Nakon toga su usmjereni napadi prema drugim utvrdama.

Dok se ovo dešavalo, trupama Republike je trebalo znatno vrijeme da se uopće pojave na ratnom teatru. Za to vrijeme je Aristonik, pod oficijelnim kraljevskim imenom Eumen III., izgrađivao svoje državne institucije, pa je i izdavao novac. Time je on institucionalizirao svoju državu, ali i ujedno isticao svoje porijeklo i pravo.

Novac Eumena III. (cistoforik tetradrahma) datiran u 2. godinu vladavine Aristonika / Eumena III. = 132. god. pr. n. e. Na jednoj strani je prikazana *cista mystica*, košara u kojoj su se nalazile svete zmiје vezane za inicijacijsku svečanost u Dionisijev kult. U Dionisijevim misterijama zmiја koja kao predstavlja boga je bila nošena u kutiji zvanoj cista. Zmiја u dionisijevskom kultu, Izidinom kultu, kao i nekim festivalima plodnosti žena, povezana je sa falusnom simbolikom. Na ovoj strani, uz cistu, nalazi se i prikaz zmiје kao i vijenac od bršljana. Na drugoj strani se vide zmiје, grom iznad, kratica ΘUA lijevo, muška glava desno, unutar namotaja zmiја BA-EY (*Basileus Eumenes*) i B (datum, druga godina). Slika preuzeta iz Thonemann, 2016: 81. i <http://www.wildwinds.com/coins/sg/sg4740.html>. O Aristonikovim novcima v. Robinson, 1954.

Uspjesi Aristonikove heliopolitske vojske u kontinentalnoj unutrašnjosti su doveli i do reakcije, i to kontrarevolucionarnih snaga (polisa, tj. pojedinih gradova i njihovih elita) samoga nekadašnjeg Pergamskoga kraljevstva (koje su priznavale i odredbe oporuke) koje su, prema Strabonu, poslale protiv heliopolita veliki broj vojnika. U rat protiv Aristonika i njegove „Države Sunca“ su se aktivno i sa velikim snagama uključili i maloazijski kraljevi sa svojim vojskama. Tako su u ovaj rat stupili Nikomed (kralj Bitinije), Mitridat (kralj Ponta), Ariart (kralj Kapadokije) i Pilamen od Paflagonije. Zna se da je i Bizant bio uputio znatne vojne snage protiv Aristonika.¹⁴ Ove oružane intervencije su više bile motivirane željom da se heliopolitski revolucionarni socijalni i demokratski pokret ne prelije preko njihovih granica, nego nastojanjem da se pomogne Republici i njenim armijama na terenu. Zato se ovaj intervencionizam primarno mora promatrati kroz kontrarevolucionarnu prizmu, umjesto kao vid savezničke pomoći. Uz to, s pravom su se nadali da će za svoj intervencionizam biti nagrađeni i proširenjem svojih kraljevstava na račun teritorija neka-

---

¹⁴ Tac. Ann. XII, 62.

dašnjeg atalidsko-pergamskoga kraljevstva. Radi svih tih razloga, maloazijski kraljevi su itekako imali osobnog interesa da se uključe u rat protiv Aristonika i heliopolita i nije im trebao samo poziv Senata. Ali da su se ove vojske maloazijskih kraljeva suočile sa snažnim otporom heliopolita, dokazuje i činjenica da je Ariart, kralj Kapadokije, poginuo u ratu.

Prema Strabonu, dolazi prvo rimsko izaslanstvo od pet poslanika, koje je moguće bilo zaduženo da izvidi situaciju i stanje na terenu i, sukladno tome, započne proces tranzicije vlasti i uprave. U sastavu ovoga izaslanstva se najvjerojatnije nalazio i Publije Scipion Nazika,¹⁵ glavni nemesis Tiberija Sempronija Grakha i osoba najodgovornija za kapitolski masakr. O razlogu zašto je Nazika upućen na istok i šta mu se tamo desilo govori i Plutarh u 21. poglavlju životopisa Tiberija Grakha:

ἐπεὶ δὲ χαλεπῶς μὲν ὁ δῆμος εἶχε τῷ θανάτῳ τοῦ Τιβερίου καὶ φανερός ἦν ἀμύνης περιμένων καιρόν, ἥδη δὲ καὶ δίκαι τῷ Νασικᾷ προανεσεῖοντο, δείσασα περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἡ βουλὴ ψηφίζεται μηδὲν δεομένη πέμπειν αὐτὸν εἰς Ἀσίαν. οὐ γὰρ ἀπεκρύπτοντο κατὰ τὰς ἀπαντήσεις οἱ ἄνθρωποι τὴν δυσμένειαν, ἀλλ’ ἐξηγριαίνοντο καὶ κατεβόων ὅπου προστύχοιεν, ἐναγῇ καὶ τύραννον καὶ μεμιαγκότα φόνῳ σώματος ἀσύλου καὶ ἱεροῦ τὸ ἀγιώτατον καὶ φρικωδέστατον ἐν τῇ πόλει τῶν ἱερῶν ἀποκαλοῦντες. οὕτω μὲν ὑπεξῆλθε τῆς Ἰταλίας ὁ Νασικᾶς, καίπερ ἐνδεδεδεμένος ταῖς μεγίσταις ἱεουργίαις: ἦν γὰρ ὁ μέγιστος καὶ πρῶτος τῶν ἱερέων, ἔξω δὲ ἀλύων καὶ πλανώμενος ἀδόξως οὐ μετὰ πολὺν χρόνον κατέστρεψε περὶ Πέργαμον.

(„A jer je narod bio ogorčen zbog Tiberijeve smrti i očigledno je čekao priliku za osvetu, a kako je već Naziki prijeto i sudsko gonjenje, Senat u strahu za njega izglasa da ga se pošalje u Aziju, premda ondje nije za njega imao nikakva posla. Jer ljudi pri susretima ne skrivahu svoje neprijateljstvo prema njemu, nego bješnjahu i derahu se na njega gdje bi se god namjerili na njega nazivajući ga prokletnikom i tiraninom koji je ubojstvom nepovredive i posvećene osobe oskrnuo mjesto /Kapitol, op. S. M./ najsvetije u Gradu i ono koje najviše pobuđuje svetu jezu i strahopoštovanje. Tako Nazika potajno napusti Italiju, premda je za nju bio vezan najvažnijim vjerskim dužnostima. Bio je, naime, najviši i prvi od svećenika. Lutajući i potucajući se neslavno po tuđini, za kratko vrijeme preminu u Pergamu.“)¹⁶

¹⁵ O Scipionu Naziki (*Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio*; cc. 183 BC – 132. god. pr. n. e.), glavnom nemesisu Tiberija Grakha, v. Smith W., 1849: III, 751–752; PWRE, 1900, IV, 1, col. 1501–1504.

¹⁶ Pored Plutarha, Nazikin odlazak na istok i smrt spominju se i u sljedećim izvorima: *Cic. Pro Flac.*, 75; *De. Rep.* I, 6; *Val. Max.* V, 3, 2; *Plin. NH.* VII, 120; *Pseu. – Sex. Aur. Vic. Vir. Ill.* 64, 9;

U znanosti postoje i određena stajališta da Nazika nije bio član ovoga izaslanstva koje spominje Strabon, nego nekoga drugoga izaslanstva koje je došlo kasnije. Sudeći po literarnim vrelima, Nazika Serapio nije na istok išao privatnim poslovima niti iz privatne želje, već ga je poslao Senat. Sam Nazika Serapio, koji je bio *pontifex maximus* / vrhovni svećenik, bio je u Rimu u toku 133. god. pr. n. e. i početkom 132. god. pr. n. e., jer se spominje u vrelima prilikom ispitivanja Gaja Blossija. S druge strane, Publije Licinije Kras Div Mucijan se već za 131. god. pr. n. e. spominje kao *pontifex maximus*. Da bi bio izabran novi *pontifex maximus*, onaj prethodni je morao biti mrtav. To bi značilo da je Nazika morao umrijeti u Pergamu u toku 132. god. pr. n. e., pa je on onda upućen u Aziju prije dolaska Mucijanove vojske. U tom slučaju, Nazikin odlazak na istok se može smjestiti unutar vremenskih okvira kada dolazi prvo izaslanstvo na područje nekadašnje atalidske kraljevine, koja se već nalazi u žestokom građanskom ratu i revoluciji. Bilo bi malo nelogično pretpostaviti da je praktični rimski Senat poslao dva zasebna izaslanstva u vremenski bliskim periodima. Zato je i logično pretpostaviti da je Nazika bio član toga izaslanstva. Uostalom, i epigrafski spomenik iz Pergama: [*P(ublius) Cornelius P(ubli) f(ilius) Scipio*] *Nasica l[egatus pontifex maximus]* // spominje vrhovnog svećenika Naziku kao poslanika / zastupnika – legata.¹⁷ Interesantno je da su se oba učesnika tiberijske revolucije iz 133. god. pr. n. e., i Nazika i Blossije, uputili na područje nekadašnje atalidske kraljevine, gdje se sada odvijala nova revolucija. I onda je prvo tamo umro Nazika, prezren od sopstvenog naroda, a na kraju rata i Blossije je izvršio samoubistvo.

Nakon toga (prema Oroziju 622. AUC = 131. god. pr. n. e.) dolazi i prva (dobro opremljena) armija Republike pod zapovjedništvom konzula (za 131. god. pr. n. e., zajedno sa Lucijem Valerijem Flakom / *Lucius Valerius Flaccus*, koji je bio *flamen Martialis* = „Marsov svećenik“) i vrhovnog svećenika (*pontifex maximus*) Publija Licinija Krasa Diva Mucijana (*Publius Licinius Crassus Dives Mucianus*)¹⁸ kojem je nova provincija dodijeljena na komandu i upravu. Iznimno obrazovan i učevan Licinije Mucijan bio je jedan od glavnih suradnika Tiberija Grakha, a bio je vrlo prisutan u popularskom pokretu u kojem je kao vrsni jurista vjerojatno utjecao na izradu agrarnog zakonodavstva. Nakon kapitolinskog pokolja, Licinije Mucijan je prilično pomogao u obnovi popularske frakcije. Uspio je i biti izabran za vrhovnog svećenika nakon smrti Scipiona Nasike Serapioa.

---

¹⁷ *CIL* I, 2502 (p 923) = D 8886 = Tuchtelt 196 = *ILLRP* 333 = AE 1911, 54 = EDCS-ID: EDCS – 24700124.

¹⁸ O njemu v. Smith W., 1849: II, 1117–1118; PWRE, 1926, XIII 1, col. 334–338.

Sam dolazak konzulske armije u „naslijedenu“ provinciju je odlagan i zbog sukoba između dvojice konzula o pitanju ko bi trebao prevoditi tu armiju. Zapovjedna pozicija je bila i više nego atraktivna jer je nekadašnje kraljevstvo bilo vrlo bogata zemlja, sa punim riznicama, i mogla je pojedincu Rimljaninu donijeti značajno bogatstvo. Licinije Mucijan je zabranio svome kolegi konzulu da ide u rat protiv Aristonika i kaznio ga je u svojstvu vrhovnog svećenika globom zbog zanemarivanja svetih dužnosti (Valerije Flak je bio Marsov svećenik, pa mu je Licinije bio nadređeni). Narod je na svojoj skupštini oprostio Flaku globu, ali je želio da se on ipak pokori svome nadređenom u svećeničkoj hijerarhiji. Nakon toga se Licinije Mucijan uputio s armijom na istok. On je bio i prvi *pontifex maximus* koji je dobrovoljno napustio Italiju (Scipion Nazika je bio otposlan silom prilika od Senata na istok). U periohi Livijevog djela se navodi da se nikada ranije nije desilo to da u isto vrijeme neko bude i *pontifex maximus* / vrhovni svećenik i konzul. Prema Veleju Paterkulu, Licinije Mucijan se s armijom uputio u Malu Aziju u statusu prokonzula (znači 130. god. pr. n. e.). Licinije Mucijan je bio podržavan i od kraljeva Bitinije, Ponta, Kapadokije i Paflagonije. Rat u Maloj Aziji, sada sa stajališta Aristonika i njegovih pristalica, poprimio je i karakteristike odbrambenoga rata.

Čudnom povijesnom ironijom na području zapadne Male Azije ponovo su se ukrstile sudbine dvojice bitnih suradnika i pristalica Tiberija Grakha, i to Licinija Mucijana i Gaja Blosija. Međutim, ovaj put njih dvojica su se nalazili na suprotnim stranama. Licinije Kras je, kao pravi Rimljanin, bio prije svega odan interesima svoje države, ma kakvi oni bili, a kao konzul bespogovorno predan svojim dužnostima i obavezama koje mu je rimski narod prepustio, tako da je sukob negdašnjeg učesnika socijalnih reformi sa heliopolitima, vojskom sirotinje i pobunjenih robova bio vrlo žestok.

U bici (prema Strabonu kod Leuke, prema Valeriju Maksimu i Frontinu između Elee i Mirine), i pored intervencionizma maloazijskih kraljeva, ova Licinijeva armija poražena je od Aristonikove heliopolitske vojske. Licinijeva armija je pretrpjela teške gubitke i bila je prisiljena pobjeći, a sam njen zapovjednik je bio zarobljen. Prema Justinovim epitomama djela Pompeja Troga, armija pod zapovjedništvom Licinija Mucijana je poražena zbog slijepe pohlepe njenog zapovjednika koji je više težio pljački trezora Atalida, nego da se istakne u borbi. Nedugo zatim Licinije Mucijan je usmrćen. Postoje određene nedoumice o tome kako je poginuo Licinije Mucijan. Neki izvori, kao npr. perioha iz Livijevog djela, navode da je poginuo u bici. Strabon izvještava da je Licinije napadnut od izvjesnih ljudi u blizini Leuke i da je poginuo u bici. Prema Valeriju Maksimu, Licinije Mucijan je, kako bi izbjegao sramotu zarobljenništva, gurnuo štap (koji je

koristio za upravljanje konjem) u oko jednom od Tračana koji su ga zarobili. Razbješnjen jačinom boli, Tračanin je zario svoj bodež u Krasa. Prema Frontinu, Licinije je zarobljen, a kako bi izbjegao sramotu zatočeništva, posebno jer je bio u rangju konzula, štapom (koji je koristio za svoga konja) je iskopao oko stražaru (tračkoga porijekla) koji ga je čuvao. Tračanin ga je onda u bijesu od boli – ubio. Sličan opis daje i Flor, prema kojem je zarobljeni Licinije Mucijan, kako bi sprao sramotu zarobljavanja, izazvao svoga stražara da ga ubije. Orozije daje drugačije viđenje Licinijeve smrti. Prema njemu, Licinije Mucijan je bio okružen neprijateljem i, kada je trebao biti zarobljen, on je gurnuo bič, koji je koristio za svoga konja, u oko Tračanina, tj. Aristonikovog vojnika tračkoga porijekla. Ovaj ga je onda, opečen bolom i goreći od bijesa, izboo mačem. Tako je Kras izbjegao i nečasnost i ropstvo srećući smrt na način na koji je on izabrao da umre. Prema Eutropiju, njegova glava je bila odnesena Aristoniku, a tijelo je bilo sahranjeno u Smirni. Nakon Nazike, upravo je tako još jednog rimskog vrhovnog svećenika zadesila smrt za vrijeme revolucije na zapadu Male Azije. Zanimljiva slučajnost.

Valerije Maksim navodi da se u Aristonikovoj vojsci nalazio veliki broj Tračana. Prisustvo Tračana u vojsci Aristonika, i to u vidu nekih posebnih jedinica izvan okvira revolucionarnih heliopolitskih kontigenata, u skladu je sa podacima o pojačanoj aktivnosti Tračana na području Propontide (zona Mramornog mora i Helesponta). Stanovnici Kizika, kada je njihov grad bio opsjednut (vjerojatno od Tračana), su se obratili za pomoć M. Koskoniju (*Marcus Cosconius*), namjesniku Makedonije koji je ratovao protiv keltsko-balkanskih Skordiska 135. god. pr. n. e.¹⁹ I polis Sest je bio pod prijetnjom Tračana u ovom vremenu.²⁰ Inače, izgleda da je Aristonik aka Eumen III. imao podršku dijela vojničkog sloja nekadašnje kraljevine.²¹ To bi možda bio i razlog da pergamski polis nagradi sa svojim građanstvom one vojnike koji su bili na njegovom području, a koji se nisu priključili Aristoniku.

Međutim, pobjeda Aristonika nije bila dugog trajanja jer je za novog zapovjednika armije Republike na području nekadašnje kraljevine Atalida i novoga namjesnika provincije došao Marko Perperna²² (konzul za

---

¹⁹ *IGRR*, IV, 134; *Liv. Per.* 56; Gruen, 1986: 602.

²⁰ *OGIS*, 339.

²¹ Austin, 2006: 432: „The coins he issued (n. 2 above) originate from the upper Caicus valley, an area of intensive Graeco-Macedonian military settlement from which he must have drawn support (Robert (1962), 261–71: the soldiers thus had an interest in the continuation of the dynasty.“

²² *Marcus Perperna*. O njemu v. Smith W., 1849: III, 202; *PWRE*, 1937, XIX. 1, col. 894–896.

130. god. pr. n. e., zajedno sa Lucijem Kornelijem Lentulom / *L. Cornelius Lentulus*). Čuvši o smrti Krasa i pokolju rimske armije, konzul Perperna je ubrzano umarširao u zapadne dijelove Male Azije. Zahvaljujući svojoj inicijativnosti i brzini, Perpernina armija je u potpunosti iznenadila Aristonika, koji se odmarao nakon svoje nedavne pobjede. Tako je armija pod Perperninim zapovjedništvom već u prvoj značajnoj bici, i to kod Stratonikeje (Στρατονικεία, Στρατονίκη, Στρατονίκηα, *Stratonicea* u unutrašnjosti Karije²³), izvojevala odlučujuću pobjedu nad Aristonikovom heliopolitskom vojskom. Aristonik se sklonio u grad Stratonikeju, koju je Perpernina armija opkolila. Iscrpljen glađu, na kraju se Aristonik morao predati Perperni. Tom prilikom je Aristonik zarobljen. Prema Floru, zarobljeni Aristonik je držan u lancima dok se nije odrekao svoga prava na kraljevski tron. Perperna je poslao blago Atala III., zavještano rimskom narodu, brodom do Rima.

Perperna ipak nije stigao ozvaničiti svoju pobjedu trijumfom. Dolaži novi namjesnik provincije po imenu Manije Akvilije²⁴ (konzul za 129. god. pr. n. e. zajedno sa Gajem Sempronijem Tuditanom / *Caius Sempronius Tuditanus*), koji nastoji da „ugrabi“ za sebe pobjedu nad Aristonikom. To je dovelo do rivaliteta i sukoba Perperne i beskrupuloznog i beskarakternog Akvilija, koji ipak nije eskalirao zbog toga što se Perperna teško razbolio, uslijed čega je ubrzo i umro u Pergamu. Tako je uspostava nove provincije Republiku „koštala“ ne samo dvojice vrhovnih svećenika nego i dvojice konzula.

Ali zarobljavanje Aristonika nije značilo i kraj rata, jer su se pojedine heliopolitske jedinice nastavile boriti, i to poglavito gerilskom i partizanskom taktikom. One su nesumnjivo nanosile značajnu štetu i rimskim i lokalnim kontrarevolucionarnim snagama i njima savezničkim snagama, a posebno procesu uspostave djelotvorne i funkcionalne provincijske vlasti. Zato se Manije Akvilije odlučio obračunati sa preostalim heliopolitima i tako pacifizirati provinciju služeći se prilično brutalnim načinom ratovanja. To je podrazumijevalo primjenjivanje „spržene zemlje“ i trovanje izvora vode, od kojih su zavisili ne samo gerilci nego i lokalno stanovništvo. O tim operacijama v. Gruen, 1986: 603, fus. 125:

Florus, 1.35. 7. A decree from Bargylis sheds light on some of Aquillius' operations. Holleaux, *Études* II: 179–180: Robert, *Études Anatoliennes*, 463–465. And another from Maconia in Lydia on Aquillius' legate Q.

---

²³ Ne bi je trebalo miješati sa gradom Stratonikejom u dolini rijeke *Astraeus* / Καϊκός/ Kaikos/Caicus/Caecus/Bakırçay/ u Lidiji.

²⁴ *Manius Aquilius*. O njemu v. Smith W., 1867: I, 253; PWRE, 1895, II, 1, col. 323–324.

Caepioe. Hermann. Deutche. Akad. Wien, 89 (1962): 5–8. Discussions of the campaigns by Hansen, Attalide, 159–159. Vavřínek, La révolte d'Aristonikos, 43–51. Magie, RRAM I: 747–754.

Tek tada je konačno slomljen otpor i preostalih heliopolita. Flor zbog takvog načina ratovanja (iako je ono donijelo bržu pobjedu Rimljanima), za koje smatra da je nedostojno rimskog imena i rimske vojske, teško optužuje Akvilija. Rat je na osnovi Apijanovog podatka trajao ukupno četiri godine. Gaj Blosije, neizostavna ličnost tadašnjih revolucionarnih pokreta, je nakon sloma heliopolitske revolucije, u skladu sa stoičkim učenjem, izvršio samoubistvo.

Akvilije je sa svojih 10 pomoćnika organizirao provinciju u obliku koji će imati i u Strabonovo doba.²⁵ Ovih *decem legati* su po pravilu pratili svakoga namjesnika i zapovjednika nakon uspješne vojničke pacifikacije određene provincije i sa svojim regulama koje je donio Senat. Oni su pomagali namjesniku u određivanju statusa i položaja provincije i njenih upravnih jedinica, uključujući i teritorijalne aranžmane unutar nje.

Oni koji su podržavali Aristonika bili su ili su trebali biti teško kažnjeni. Tako je Senat naredio da se Fokeja uništi. U korist Fokejaca su intervenirali Masilijanci, čije je izaslanstvo uspjelo izdejstvovati od Senata oprost za Fokejce. Podijeljene su i nagrade onima koji su svojim intervencijama pomogli Republici u pacifikaciji nekadašnje atalidske kraljevine. Kralju Mitridatu V. Euergetu od Ponta dodijeljena je Velika Frigija, sinovima Arijarta, kralja Kapadokije koji je poginuo u ovom ratu, prepušteni su Likonija i Kilikija.²⁶

Trijumf nad Aristonikovim heliopolitima je proslavljen relativno kasno, tek 11. XI. 126. god. pr. n. e. i proslavio ga je Marko Akvilije, a ne Perperna, koji je bio stvarni pobjednik.²⁷ Aristonik je kao zarobljenik rođen u trijumfalnoj povorci. Sam Aristonik ili Eumen III., pretendent na atalidsko naslijeđe i vođa socijalnih i demokratskih masa zapadne Male Azije, umro je u tamnici. Velej Paterkul navodi da je Aristonika smrću dao kazniti Manije Akvilije, jer je ovaj na početku rata usmratio Licinija

---

²⁵ Austin, 2006: 433: „Another recently published inscription (from Pergamum) honours a certain Menodorus for defending as *strategos* of Pergamum the interests of the city before Aquilius and his commissioners (M. Wörle, *Chiron* 30 (2000), 543–76).“

²⁶ Velej Paterkul isto navodi da je Perperna vodio Aristonika u trijumfu, ali ovaj podatak je gotovo sigurno netačan.

²⁷ Eutropije navodi da se trijumf povodom pobjede nad Aristonikom nije mogao slaviti jer je Perperna umro. Ali, trijumf u znak pobjede nad heliopolitima i nije slavio Perperna, nego Manije Akvilije.

Mucijana, izuzetnog poznavatelja prava. Prema Eutropiju, Aristonik je po nalogu Senata zadavljen u tamnici u Rimu, a prema Oroziju, Aristonik je udavljen u rimskoj tamnici po naređenju Senata. Nešto kasnije je osiljeni Marko Akvilije bio optužen za korupciju. Iako je bio očigledno kriv, on je bio na sudu oslobođen od optužbi od isto tako korumpiranih i, da se poslužimo marksističkom frazom, „klasno svjesnih“ senatora.²⁸

Republika je u punom smislu preuzela zavještanje Atalida. To je podrazumijevalo ne samo upravu nad provincijom nego i brigu o njenoj sigurnosti. Sudeći po jednom senatskom dekretu (*senatus consultum*)²⁹, nastojao je u što moguće većoj mjeri očuvati upravno-administrativni kontinuitet sa razdobljem nezavisnosti. Po tom dekretu upućene su instrukcije *stratego* / „stratezima“ (vjerojatno tadašnjim i budućim rimskim upraviteljima i zapovjednicima provincije) vezanim za novoustanovljenu provinciju, po kojem su morali ostati nepromijenjeni svi zvanični akti, dokumenti i mjere atalidsko-pergamskih kraljeva donesenih i provedenih zaključno sve do dana prije smrti Atala III. Ovaj dekret ne priznaje Eumena III. (Aristonika) za legalnog kralja. Razlozi provođenja politike kontinuiteta su dvojakog značenja: 1. Senat je održanjem kontinuiteta namjeravao prikazati Republiku kao legitimnog nasljednika atalidskih kraljeva te je time ubrzavao proces „aklimatizacije“ stanovnika zapadne Male Azije na rimsku upravu; 2. Atalidska uprava je bila prilično dobro ustrojena, i zašto mijenjati nešto što funkcionira. A Rimljani kao praktičan narod nisu imali nikakvih problema da takvo stanje i prihvate i nastave ga održavati. Erich Gruen (1986: 603–604) pretpostavljao je da je ovaj *senatus consultum* objavljen 129. god. pr. n. e. Međutim, M. M. Austin (2006: 435) stoji na stajalištu da je ovaj senatski dekret objavljen već 132. god. pr. n. e.:

The date of this decree was long controversial (cf. Kallet-Marx (1995), 353–5), but a new reading of the text has established the identity of the magistrate as Publius Popillius (Laenas), consul in 132; see M. Wörrle, *op. cit.* This decree will have been one of probably a number of senatorial decisions needed to regulate affairs in the former Attalid kingdom.

Sa pacifikacijom nove provincije ostvareni su, u pravom rimskom stilu, i značajni infrastrukturni projekti. Tako je Akvilije dosta vremena posvetio i izgradnji, popravljanju i širenju cestovne mreže na zapadu Male Azije, o čemu svjedoče miljokazi koji nose njegovo ime. Ovo nije samo išlo u korist lokalnih zajednica nego i same rimske uprave, jer je olakšavalo i

---

²⁸ *App. BC*, I, 22.

²⁹ *OGIS* 435; Sher, 1969: no. 11; Isto, 1984: no. 10; Austin, 2006: 434–435.

komunikaciju namjesnika sa okolnim oblastima i eventualno ubrzavalo prebacivanje trupa. On je nastojao ići u korist lojalnim zajednicama u provinciji vjerojatno i u vezi s drugim pitanjima. Pa je tako zahvalni Pergam ustanovio kult u čast prokonzula Akvilija, koji se u provinciji zadržao prilično dugo.³⁰ Apijan (BC, V, 4) „citira“ navodni govor Marka Antonija maloazijskim Helenima:

ὁμᾶς ἡμῖν, ὧ ἄνδρες Ἕλληνες, Ἀτταλος ὁ βασιλεὺς ὑμῶν ἐν διαθήκαις ἀπέλιπε, καὶ εὐθὺς ἀμείνονες ὑμῖν ἤμεν Ἀττάλου: οὗς γὰρ ἐτελεῖτε φόρους Ἀτάλῳ, μεθήκαμεν ὑμῖν, μέχρι δημοκόπων ἀνδρῶν καὶ παρ' ἡμῖν γενομένων ἐδέησε φόρων.

(„Vas je, Heleni, vaš kralj Atal /III., op. S. M./ u zavještanju ostavio nama, i mi smo vam odmah bili bolji nego on. Mi smo vas oslobodili poreza koje ste plaćali Atalu /III., op. S. M./ sve dok nije i nama zatrebao porez kad su se i kod nas pojavili ljudi koji zavode narod /misli se na neke demagoške agitatore, možda na Gaja Grakha i Fulvija Flaka, op. S. M./.“)

Međutim, ovaj podatak je u nekoj mjeri kontradiktoran sa *senatus consultum* (koji se uobičajeno datirao u 129. god. pr. n. e.), djelimično sačuvanim u dvije fragmentarne kopije³¹ i u kojem se obznanjuje odluka o sporu koji je iznesen pred *patres* (senatore) vezano za granice pergamskog zemljišta koji je bio predmetom djelovanja rimsko-italskih publikana. Ako su djelovali publikani u ovako ranom razdoblju uspostave provincije, onda Apijanov podatak o tome da su stanovnici prokonzularne Azije bili oslobođeni poreza nije tačan. Međutim, sudeći po analizi Ericha Gruena (1986: 606–607) ovoga senatskoga dekreta, pitanje njegove datacije ipak ostaje otvoreno.

Yet the paradoxical consequences that this scenario demands strain the imagination. Not only must we discard the text of Appian, a relatively minor sacrifice; more difficult, we must posit a censorial locatio at a time when Aristonicus' revolt had reached a peak, the establishment of Roman tax-farming companies in Asia after the Republic's forces had been whipped and a Roman consul killed, and the extension of the publicani's activities to the point of generating arbitration on territorial authority even before Aquillius went to fight the remaining battles of the war. And finally we need to juggle and reinterpret the otherwise consistent evidence that C. Gracchus introduced censoria location and organized arrangements for the publicani in Asia in 123. There must be a simpler solution. It lies ready to hand. The date of the *senatus consul-*

---

³⁰ O ovome v. Gruen, 1986: 606.

³¹ Gruen, 1986: 606, fus. 143.

tum is anything but secure. A consul Aquillius gets named, evidently the chief magistrate in office. That allows for two possibilities: 129 B.C. or 101. B.C. Nothing in the document points decisively to the earlier date. Economy and logic demand the later. It requires no explaining away of embarrassing evidence or erecting of implausible construction.

Podatak Veleja Paterkula da je Perperna bio taj koji je uveo tribut provinciji Aziji je slabo vjerovatan, jer je konsolidaciju provincije učinio Akvilije, a ne Perperna, koji je umro u međuvremenu. Izvorna građa uvođenje *censoria locatio* u provinciji prokonzularnoj Aziji i organiziranje dogovora sa poslovima (poglavito vezanim za prikupljanje poreza) publikana u njoj pripisuje plebejskom tribunu Gaju Grakhu.³²

I pored pretvaranja atalidsko-pergamskog kraljevstva u provinciju prokonzularnu Aziju (*provincia Asia proconsularis*; ἐπαρχία Ἀσίας), tradicije atalidske dinastije su ostale duboko ukorijenjene na zapadu Male Azije. Atalidski kult je bio još uvijek poštovan u Pergamu i skoro pola stoljeća nakon pretvaranja kraljevine u provinciju. IGRR, IV, 292. Atalidsko doba je nesumnjivo bilo u pravom smislu „zlatno doba“ prosperiteta, razvitka i stabilnosti ovoga područja. Inače je provincija prokonzularna Azija, koja vuče porijeklo iz nekadašnjeg atalidsko-pergamskog kraljevstva, spadala u jednu od najbogatijih provincija ne samo Republike nego kasnije i Carstva i dovela je mnoge rimske namjesnike svojim bogatstvom u iskušenje, kojem neki nisu mogli odoljeti. Provincija prokonzularna Azija će biti i ključni „most“ rimske ekspanzije prema istoku, ka dubini Male Azije, Kavkazu, crnomorskim oblastim, Levantu i Srednjem Istoku.

SKRAĆENICE

AE	L'Année épigraphique, Revue des publications épigraphiques relatives à l'Antiquité romaine, Paris.
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i>
D	H. Dessau, <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , Berlin, 1892–1916.
EDCS	Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epigraphik_en).

---

³² *Cic. Verr.*, III, 12: *aut censoria locatio constituta est, ut Asiae lege Sempronia* („Ili još ugovor postoji između Države i farmera, utanačen od cenzora, kao u slučaju /provincije, op. S. M./ Azije, /kako je regulirano, op. S. M./ Sempronijevim zakonom.“). O tome v. i *Fronto, Ep. ad Verum*, II, 1, 17; *Schol. Bob.* 137; Gruen, 1986: 607, fus. 145.

- IGR 4 (IV) *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, ed. René Cagnat et al. 3 vols, Paris 1901–1927, Vol. 4, fasc. 1–9, with Georges Lafaye, Paris 1908–1927, Reprint: Chicago, Ares 1975.
- IGRRP R. Cagnat, *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes*, Paris 1906/1927, (Bände 1, 3 und 4).
- ILLRP A. Degrassi, *Inscriptiones Latinae Liberae Rei Publicae*, Florenz 2. Aufl., 1965.
- IvP I Fränkel, Max, *Die Inschriften von Pergamon*, 2 vols. „Altertümer von Pergamon“, 8, 1–2. Berlin, 1890–1895, Vol. 1, nos. 1–250, *Bis zum Ende der Königszeit*.
- JÖAI Jahreshefte des österreichischen archäologischen Instituts in Wien.
- OGIS Dittenberger, Wilhelm, *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*, 2 vols., Leipzig, 1903–1905. – For Egypt, Nubia and Abyssinia: see Étienne Bernand, *Inscriptions grecques d'Égypte et de Nubie: Répertoire bibliographique des OGIS*, „Annales littéraires de l'Université de Besançon“, 272; „Centre de Recherche d'Histoire Ancienne“, 45, Paris 1982.
- PWRE³³ Pauly-Wissowa Real-Enzyklopädie der classischen altertumswissenschaft, Stuttgart.

---

³³ *Pauly-Wissowa Real-Enzyklopädie der classischen altertumswissenschaft* ili *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, ili *Pauly-Wissowa*, također i *Pauly-Wissowa-Kroll* (pored PWRE, skraćenice i P.-W. ili RE), je obimna i sveobuhvatna njemačka enciklopedija antičkog svijeta i helensko-rimske klasične civilizacije koja je izlazila od 1893. do 1978. – *Pauly Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (BHS: „Paulijeva Realna enciklopedija klasične nauke o starini“). PWRE je bila zamišljena kao potpuna dopuna i prerada ranijeg djela pod nazivom *Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft in alphabetischer Ordnung* (BHS: „Realna enciklopedija klasične nauke o starini uređena po alfabetskom redoslijedu“). „Realna enciklopedija klasične nauke o starini“, čiji je autor bio August Fridrih Pauli (kojem se pridružilo još 17 autora), pokrenuta je 1837. god., a nastavljena je i nakon smrti Paulija (1845. god.), sve do 1852. god. Na osnovi ovoga originalnog enciklopedijsko-leksikografskoga djela započeo je Georg Visova sa izdavanjem svoje edicije, a nakon njega su taj posao nastavili Vilhelm Kroll, Karl Mittelhaus, Konrat Cigler i Hans Gartner.

PWRE ima 66 tomova, 15 svezaka dopuna i dva registra koji su objavljeni 1980. god., dok je 1997. god. izašao konačni registar u dva dijela – po alfabetskom redu i sistematiziran. Svaki članak u PWRE pisali su priznati stručnjaci za odgovarajuću oblast. Neki članci se, s obzirom na dužinu, mogu smatrati kao manje monografije. Neki članci su bili izdati samostalno. Pored toga, od 1964. do 1975. je izlazila kao skraćeno, modernizirano i svima dostupno izdanje – *Der Kleine Pauly Lexikon der Antike*. Auf Grundlage von Pauly's Realenzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter herausgegeben von Konrat Ziegler, Walther Sontheimer

- Syll   *Sylloge inscriptionum graecarum*, ed. Wilhelm Dittenberger, 3rd edn., eds. Friedrich Hiller von Gaertringen, Johannes Kirchner, Hans Rudolf Pomtow and Erich Ziebarth, 4 vols, Leipzig, 1915–1924.
- Tuchelt   K. Tuchelt, *Frühe Denkmäler Roms in Kleinasien*, Tübingen, 1979.

IZDANJA IZVORA / VRELA

- Apijan (1899) *Appian, The Foreign Wars, The Illyrian Wars*, <http://www.perseus.tufts.edu/>, bazirano na ed. Appian, *The Foreign Wars*, Horace White, New York, The Macmillan Company.
- Apijan (1879) *Appiani, Historia Romana*, Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri.
- Apijan (1967) *Apijan, Građanski ratovi*, Bogdan M. Stevanović, Beograd: Kultura.
- Ciceron (1853) *Treatises of M. T. Cicero, The Nature of the Gods, On Divination, On Pate, On the Republic, On the Laws, And on Standing for the Consulship*, C. D. Yonge, London: Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden.
- Ciceron (1928) *The Verrine Orations, Volume I: Against Caecilius. Against Verres, Part 1; Part 2, Books 1–2*, Greenwood, L. H. G., LCL.
- Ciceron (1928) *On the Republic. On the Laws*, Keyes, Clinton W., LCL.
- Ciceron (1935) *Cicero, The Verrine Orations, Volume II: Against Verres, Part 2, Books 3–5*, Greenwood, L. H. G., LCL.
- Ciceron, (1976) *Cicero, In Catilinam 1–4. Pro Murena. Pro Sulla. Pro Flacco*, Macdonald, C., LCL.

---

und Hans Gärtner (tzv. „Mali Pauly“). Od 1996. izašlo je 12 tomova *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike* (tzv. „Novi Pauly“), koji su prošireni sa tri toma historije recepcije i historije nauke, kao i jednom serijom dodataka.

Osim antike, „Novi Pauly“ se u svojim sadržajima bavi i temama iz osnovne grčko-rimske civilizacije u staroorijentalnim kulturama, zatim iz egipatske kulture kao i kulturama okolnih naroda te vizantistikom. U saglasnosti sa savremenim trendovima, „Novi Pauly“ više prati transformacije starovjekovnoga svijeta u kasnoj antici i proširuje svoje posmatranje sve do 600. godine, pa i dalje.

Specifikum projekta „Novog Paulyja“ je izdanje posebnih svezaka koji se odnose na historiju izučavanja antike i klasičnih civilizacija. Najprije je bilo u planu izdavanje 12 tomova „Leksikona antike“, 3 toma „Recepcije antike“ i 1 registar. Umjesto 16 tomova, na kraju je izašlo 19. Svezak dopuna je izašao 2002. god., a dalji (zasada 6) su u pripremi. Od 2002. u izdavaštvu Brill izlazi i engleska verzija „Novog Paulyja“.

- Diodor (1933) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume I: Books 1–2.34*, C.H. Oldfather, LCL.
- Diodor (1935) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume II: Books 2.35–4.58*, C.H. Oldfather, LCL.
- Diodor (1939) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume III: Books 4.59–8*, C.H. Oldfather, LCL.
- Diodor (1946) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume IV: Books 9–12.40*, C.H. Oldfather, LCL.
- Diodor (1950) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume V: Books 12.41–13*, C. H. Oldfather, LCL.
- Diodor (1954) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume VI: Books 14–15.19*, C. H. Oldfather, LCL.
- Diodor (1952) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume VII: Books 15.20–16.65*, Sherman Charles L., LCL.
- Diodor (1963) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume VIII: Books 16.66–17*, Welles, C. Bradford, LCL.
- Diodor (1947) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume IX: Books 18–19.65*, C.H. Geer, Russel M., LCL.
- Diodor (1954) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume X: Books 19.66–20*, Geer, Russel M., LCL.
- Diodor (1957) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume XI: Fragments of Books 21–32*, Walton Francis R., LCL.
- Diodor (1967) *Diodorus Siculus, Library of History, Volume XII: Fragments of Books 33–40*, Walton, Francis R., LCL.
- Eutropije (1886) *Eutropius's Abridgement of Roman History*, John Selby Watson, London: George Bell and Sons, York street, Covent Garden.
- Eutropije (1993) *Eutropius, Breviarium*, H. W. Bird, Liverpool: Liverpool University Press.
- Flor (1947) *Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History*, Edward Seymour Forster, LCL.
- Flor (2005) *Lucije Anej Flor, Dvije knjige izvadaka iz Tita Livija o svim ratovima u sedam stotina godina*, Josip Miklić, Zagreb: Latina et Graeca.
- Frontin (1925) *Frontinus: Stratagems. Aqueducts of Rome*, C. E. Bennett – Mary B. McElwain, LCL.
- Frontin (1950) *Frontinus, The Stratagems*, Charles E. Bennett, LCL.
- Fronto (1919) *Correspondence, Volume I*, C. R. Haines, LCL.
- Fronto (1920) *Correspondence, Volume I*, C. R. Haines, LCL.

- Justin (1886) Justin's Epitome Of The History Of Pompeius Trogus, John Seiby Watson, London: George Bell And Sons, York Street, Covent Garden.*
- Justin (1997) Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus 1., Yardley, J. C. –Heckel, Waldemar, Oxford: Oxford University Press.*
- Justin (2010) Iustinus. Trogi Pompei Historiarum Philippicarum Epitoma, Nabu Press.*
- Livije (1912) Livius, Ab urbe condita, Canon Roberts, New York.*
- Livije (1919) Livy, History of Rome, Volume I: Books 1–2, Foster, B. O., LCL.*
- Livije (1922) Livy, History of Rome, Volume II: Books 3–4, Foster, B. O., LCL.*
- Livije (1924) Livy, History of Rome, Volume III: Books 5–7, Foster, B. O., LCL.*
- Livije (1926) Livy, History of Rome, Volume IV: Books 8–10, Foster, B. O., LCL.*
- Livije (1929) Livy, History of Rome, Volume V: Books 21–22, Foster, B. O., LCL.*
- Livije (1940) Livy, History of Rome, Volume VI: Books 23–25, Moore, Frank Gardner, LCL.*
- Livije (1943) Livy, History of Rome, Volume VII: Books 26–27, Moore, Frank Gardner, LCL.*
- Livije (1949) Livy, History of Rome, Volume VIII: Books 28–30, Moore, Frank Gardner, LCL.*
- Livije (1935) Livy, History of Rome, Volume IX: Books 31–34, Sage, Evan T., LCL.*
- Livije (1935) Livy, History of Rome, Volume X: Books 35–37, Sage, Evan T., LCL.*
- Livije (1936) Livy, History of Rome, Volume XI: Books 38–39, Sage, Evan T., LCL.*
- Livije (1938) Livy, History of Rome, Volume XII: Books 40–42, Sage, Evan T.– Schlesinger, Alfred C., LCL.*
- Livije (1951) Livy, History of Rome, Volume XIII: Books 43–45, Schlesinger, Alfred C., LCL.*
- Livije (1959) Livy, History of Rome, Volume XIV: Summaries. Fragments. Julius Obsequens. General Index, Schlesinger, Alfred C. – Julius Obsequens, LCL.*
- Livije (1987) Livy XIV, Alfred C. Schlesinger, LCL.*
- Livije (1991) Istorija Rima od osnivanja Grada, Miroslava Mirković, Beograd: Srpska književna zadruga.*
- Livije (1995) Istorija Rima od osnivanja Grada, drugo petoknjižje, Miroslava Mirković, Beograd: Srpska književna zadruga.*
- Orozije (1976) Historia adversus paganos, Verona: Fondazione Lorenzo Valla / Arnoldo Mondadori.*
- Plinije Stariji (1866) Naturalis historia, Berlin: ed. Weidmannos.*

- Plinije Stariji (2004) *Plinije Stariji, „Zemljopis starog svijeta“*, Uroš Pasini, Split: Književni krug.
- Plutarh (1914) *Lives, Volume I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1914) *Lives, Volume II: Themistocles and Camillus. Aristides and Cato Major. Cimon and Lucullus*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1916) *Lives, Volume III: Pericles and Fabius Maximus. Nicias and Crassus*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1916) *Lives, Volume IV: Alcibiades and Coriolanus. Lysander and Sulla*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1917) *Lives, Volume V: Agesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1918) *Lives, Volume VI: Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius Paulus*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1919) *Lives, Volume VII: Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1919) *Lives, Volume VIII: Sertorius and Eumenes. Phocion and Cato the Younger*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1920) *Lives, Volume IX: Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1921) *Lives, Volume X: Agis and Cleomenes. Tiberius and Gaius Gracchus. Philopoemen and Flamininus*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1926) *Lives, Volume XI: Aratus. Artaxerxes. Galba. Otho. General Index*, Perrin, Bernadotte, LCL.
- Plutarh (1978) *Plutarh, Slavni likovi antike II*, Miloš N. Đurić, MS.
- Plutarh (1988) *Plutarh, Usporedni životopisi, (I–III)*, Zdeslav Dukat, Zagreb: A. Cesarec.
- Salustije, Historije (1998) *Gaj Salustije Krisp, Djela*, Josip Miklić, MH.
- Scholia Bobiensia*³⁴ (1907) *Scholia in Ciceronis orationes bobiensia*, Paul Hildebrant, Leipzig.
- Scholia Bobiensia* (1912) *Ciceronis orationum scholiastae*, Thomas Stangl, Leipzig.
- Sekst Aurelije Viktor, *Sextus Aurelius Victor*, edd. F. Pichlmayr i R. Gruendel, Leipzig.

---

³⁴ *Scholia Bobiensia* je komentar govora Cicerona. Ovaj dokument je sačuvan samo u palimpsestu koji je bio napisan u VII. st. u manastiru Bobbio u italijanskoj pokrajini Emilia – Romagna, a napisao ga je anonimni šolijarh. Sačuvan je samo dio komentara.

- Sekst Aurelije Viktor (1984) *Sextus Aurelius Victor: A Historiographical Study*, H. W. Bird, Francis Cairns Publications.
- Strabon (1917) *Strabo, Geography, Volume I: Books 1–2*, Jones, Horace Leonard, LCL.
- Strabon (1923) *Strabo, Geography, Volume II: Books 3–5*, Jones, Horace Leonard, LCL.
- Strabon (1924) *Strabo, Geography, Volume III: Books 6–7*, Jones, Horace Leonard, LCL.
- Strabon (1927) *Strabo, Geography, Volume IV: Books 8–9*, Jones, Horace Leonard, LCL.
- Strabon (1928) *Strabo, Geography, Volume V: Books 10–12*, Jones, Horace Leonard, LCL.
- Strabon (1929) *Strabo, Geography, Volume VI: Books 13–14*, Jones, Horace Leonard, LCL.
- Strabon (1930) *Strabo, Geography, Volume VII: Books 15–16*, Jones, Horace Leonard, LCL.
- Strabon (1932) *Strabo, Geography, Volume VIII: Books 17. General Index*, Jones, Horace Leonard, LCL.
- Strabon (1954) *The Geography of Strabo*, H. L. Jones, LCL.
- Tacit, Anali (1970) *Tacit, Anali*, Jakov Kostović, MH.
- Valerije Maksim (2000) *Valerius Maximus, Memorable Doings and Sayings, Volume I: Books 1–5*, D. R. Shackleton Bailey, LCL.
- Valerije Maksim (2000) *Valerius Maximus, Memorable Doings and Sayings, Volume II: Books 6–9*, D. R. Shackleton Bailey, LCL.
- Velej Paterkul (1955) *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL.
- Velej Paterkul (2006) *Gaj Velej Paterkul, rimska povijest*, Josip Miklić, Zagreb: Latina & Graeca.

LITERATURA

- Austin, M. M., *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest. A Selection of Ancient Sources in Translation*, 2nd Edition, Cambridge University Press, 2006.
- Carrata, Thomes, Franco, *La rivolta di Aristonico e le origini della provincia romana d'Asia*, Turin / Torino, 1968.

- Gruen, Erich S., *The Hellenistic World and the Coming of Rome*, University of California Press, 1986.
- Mesihović, Salmedin, „Gaj Blosije i uloga stoičke filozofske misli na političku djelatnost plebejskog tribuna Tiberija Sempronija Grakha i nastanak popularske platforme i pokreta“, *Centar za balkanološka ispitivanja*, knjiga 44, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, 249–265, 2016.
- Robinson, E. S. G., „Cistophori in the Name of King Eumenes“, *Numismatic Chronicle* 6, 1–7, 1954.
- Sherk, Robert. K., *Roman Documents from the Greek East*, Baltimore, 1969.
- Sherk, Robert. K., *Rome and the Greek East to the Death of Augustus*, Cambridge, 1984.
- Smith, William³⁵, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Vol. I–III, London: Taylor, Walton and Maberly, Upper Gower Street and Ivy Lane, Paternoster Row: John Murray, Albemarle Street, 1849.
- Smith, William, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Vol. I–III, Boston: Little, Brown and Company, 1867.
- Thonemann, Peter, *The Hellenistic World. Using Coins as Sources*, Cambridge University Press, 2016.
- Vavřínek, Vladimír, *La révolte d'Aristonikos*, *Rozprawy Československé akademie věd. Ročník 67, Sesit 2*, Praha / Prag: Nakladatelství ČSAV, 1957.

---

³⁵ William Smith (20.V.1813–7.X.1893. god.) bio je britanski leksikograf koji je najzaslužniji za objavljivanje niza epohalnih leksikografskih rječnika koji su se bavili baštinom klasične grčko-rimske civilizacije:

Prvo je 1842. god. objavljen „A Dictionary of Greek and Roman Antiquities“. Drugo izdanje, veće i poboljšano, je iz 1848, a i kasnije je izlazio u editiranim izdanjima sve do 1890. Veći dio ovoga rječnika za grčke i rimske starine je napisao sam William Smith.

Zatim je 1849. uslijedio „Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology“ u tri volumena. Ustvari, ovo djelo je originalno objavljeno 1844. pod nešto drugačijim naslovom. Uz urednika W. Smitha u stvaranju ovoga rječnika grčke i rimske biografije i mitologije učestvovalo je još 35 autora (učenjaka klasične civilizacije) članaka, natuknica i definicija. I na kraju – „Dictionary of Greek and Roman Geography“. Prvi tom rječnika za grčku i rimsku geografiju izašao je 1854, a drugi tom 1857. godine. Uz urednika W. Smitha u stvaranju ovoga rječnika grčke i rimske geografije učestvovalo je još 17 autora (učenjaka klasične civilizacije) članaka, natuknica i definicija.

William Smith je zaslužan i za objavljivanje nekoliko školskih rječnika, zatim seriju „Principia“ za učenje starogrčkog i latinskog jezika, „Student's Manuals of History and Literature“, „Latin-English Dictionary based upon the works of Forcellini and Freund“ (završeno 1855. god.), „Dictionary of the Bible“ (1860–1865), „Dictionary of Christian Antiquities“ (1875–1880), „Dictionary of Christian Biography“ (1877–1887), „The Atlas“ (1875).

ARISTONICUS AND „CIVITAS SOLIS“, PART 2

ABSTRACT

Engrossed in its internal affairs, the Republic failed to perform a timely reaction to the uprising of Aristonicus, who succeeded in putting a significant part of the former Kingdom of Pergamon under his control. The area under Aristonicus's control was called „Heliopolis“, and a number of revolutionary social and democratic measures were implemented in the newly established „Sun City“. However, reactions on the parts of the Republic and local counter-revolutionary forces, as well as an intervention by neighbouring kingdoms in Asia Minor ensued shortly afterwards. After four years of war, the movement of Heliopolites was crushed by military force.

Key words: *Aristonicus Pergamos, Civitas Solis, Asia Minor*